

Олег Сербін,

ORCID: orcid.org/0000-0003-3119-690X,

доктор наук із соціальних комунікацій,

генеральний директор Національної бібліотеки України

імені Ярослава Мудрого (м. Київ, Україна)

вул. Грушевського, 1, 01001, м. Київ, Україна

e-mail: office@nplu.org

Українська бібліотечна спільнота: виклики та можливості міжнародної співпраці

Цитування: Сербін О. Українська бібліотечна спільнота: виклики та можливості міжнародної співпраці. *Бібліотечний вісник*. 2025. №1. С. 40–44.

Міжнародна діяльність сьогодні – один із найважливіших напрямів роботи сучасних бібліотек, завдяки якому суттєво зростає їхня роль у реалізації заходів культурної дипломатії, культурної політики, взаємодії з міжнародними партнерами. Європейська практика демонструє наявність значного досвіду, накопиченого бібліотеками щодо встановлення культурних зв'язків, поширення національної мови і культури за кордоном.

Для українських бібліотек, зокрема Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (далі НБУ ім. Ярослава Мудрого, до 2016 р. – Національна парламентська бібліотека України), обмін досвідом, участь у міжнародних проєктах – вкрай важливий чинник оновлення, модернізації своєї роботи, поглиблення знань бібліотечних працівників щодо сучасних інновацій та технологій.

Можливість налагодження закладами культури, працівниками культури України зв'язків із зарубіжними партнерами передбачена у розділі VIII, ст. 33, Закону України «Про культуру» (2010)¹, а напрями міжнародного співробітництва визначено у розділі XI, ст. 31, Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995)².

Сучасна діяльність бібліотек дає підстави виокремити такі напрями їх міжнародної співпраці, як:

- книгообмін; участь у міжнародних та зарубіжних заходах (участь іноземних колег в українських заходах), організація спільних заходів;
- публікації в міжнародних та зарубіжних фахових виданнях (публікації іноземних колег в українських виданнях);
- спільні публікації; спільні наукові видання; публікації в іноземних медіа;
- стажування; реалізація спільних проєктів;
- робота у міжнародних професійних організаціях.

Міжнародна діяльність здійснюється як бібліотеками, професійними бібліотечними організаціями (організаційний рівень), так і окремими бібліотекарями (персональний рівень). На обох рівнях відбувається співпраця між бібліотекарями та бібліотеками інших країн; дипломатичними, освітніми, культурними, науковими організаціями як за кордоном, так і в Україні; професійними (бібліотечними) організаціями інших країн; міжнародними професійними (бібліотечними) організаціями; міжнародними професійними

¹ Про культуру : Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. Верховна рада України : офіц. вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

² Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 № 32/95 ВР. Верховна рада України : офіц. вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text>

(освітніми, культурними, науковими) структурами; видавцями зарубіжних та міжнародних фахових видань; іноземними медіа.

Міжнародна діяльність протягом багатьох років є одним із пріоритетів роботи НБУ ім. Ярослава Мудрого. Установа наполегливо інтегрується у світовий культурний простір завдяки організації та участі у міжнародних науково-практичних конференціях, нарадах, семінарах, круглих столах, презентаціях, міжнародних наукових читаннях, а також партнерству і співпраці із посольствами країн, акредитованих в Україні, Представництвом ООН в Україні і його агенціями, представництвами Європейської Комісії, Європейського Союзу в Україні, Уповноваженим Європейського Суду в Україні, Українською всесвітньою координаційною радою, Міжнародною академією екології та медицини, канадським Товариством приятелів України, Гете-Інститутом, Французьким інститутом, Британською Радою, Італійським інститутом культури в Україні, Аргентинським домом, Польським інститутом та Чеським центром у Києві, Центром німецької культури Widerstrahl, національними бібліотеками та асоціаціями інших країн.

З повномасштабним вторгненням РФ в Україну перед НБУ ім. Ярослава Мудрого, які передусім українськими бібліотеками, постали нові виклики, які зумовили необхідність подальшого поглиблення міжнародної співпраці. У 2023 р. Бібліотека активізувала міжнародну діяльність, спрямовуючи свої зусилля на посилення власної суб'єктності на міжнародному рівні, що дає їй змогу не лише бути повноправною учасницею професійних міжнародних організацій, розширяти свою участь у міжнародних проєктах, а й допомогти інтеграції інших українських бібліотек у світову бібліотечну спільноту.

Міжнародна діяльність НБУ ім. Ярослава Мудрого розвивається за кількома напрямками. Так, із січня 2023 р. започатковано серію робочих зустрічей з представниками дипломатичних представництв, міжнародних культурних установ та організацій, серед яких Посольства Угорщини, Молдови, США в Україні, Польський інститут у Києві, Французький інститут в Україні. Відбувається професійна взаємодія з національними бібліотеками Латвії, Чеської Республіки, Литви, Німеччини, Польщі, Великої Британії, Франції. Розпочато роботу із залучення ресурсів через міжнародні та зарубіжні грантові проєкти, фінансовані, зокрема, урядами Швеції, Німеччини.

Після 24 лютого 2022 р. українські бібліотеки отримали значну підтримку бібліотечної спільноти світу. Перелік організацій та установ, які висловили солідарність з Україною і надали допомогу, представлений у Звіті Президії ВГО Українська бібліотечна асоціація за 2023 р.³ Інформативним щодо цього також є Дослідження Конференції Європейських національних бібліотек про підтримку українських бібліотек (2023)⁴.

ВГО Українська бібліотечна асоціація (далі УБА) ініціювала (а бібліотекарі України активно долучилися до цієї акції) підписання низки публічних заяв та звернень до міжнародної спільноти. Зокрема, це: Звернення УБА до ІФЛА з приводу припинення співпраці та призупинення членства російських бібліотек, бібліотекарів в ІФЛА (28 лютого 2022 р., 16 березня 2022 р., 21 листопада 2022 р., 27 листопада 2023 р.); Звернення УБА до видавців та провайдерів наукового контенту (2 березня 2022 р.); Звернення УБА до бібліотекарів усього світу (10 березня 2022 р.).

Посилюють голос України у світі, розкривають правду про російську збройну агресію проти нашої країни, висвітлюють роботу українських бібліотек в умовах війни численні публікації в зарубіжних медіа. Зокрема, були опубліковані інтерв'ю представників НБУ

³ Українська бібліотечна асоціація. Сьогодні і візія майбутнього. Звіт Президії ВГО Українська бібліотечна асоціація за 2023 рік. Українська бібліотечна асоціація : вебсайт. URL: <https://ula.org.ua/pro-nas/dokumenty/plani-ta-zviti-uba>

⁴ Results of the Survey on European national libraries' support for Ukrainian libraries and Ukrainian cultural heritage / Secretariat Deutsche Nationalbibliothek ; German National Library. CENL : website. September 2023. URL: https://www.cenl.org/wp-content/uploads/2023/09/Umfrage_Ukrainehilfe_Auswertung_v0.1_20230907.pdf

ім. Ярослава Мудрого для болгарського медіа-порталу «Культура» (журналістка Йорданка Белева, 2024)⁵; для Радіостанції Europe 1 (незалежна французька журналістка Інес Гіл, 2024); для культурологічного польського журналу «Przekrój» (журналістка Марлена Загурська, 2024) та ін.

Після 24 лютого 2022 р. значно активізувалася участь українських бібліотекарів у зарубіжних та міжнародних професійних заходах. Так, співробітниця НБУ ім. Ярослава Мудрого виступила на семінарі лідерської програми LIBER Journées у Вільному університеті Берліна, який проводила Асоціація дослідницьких бібліотек Європи (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – Association of European Research Libraries, LIBER). Основна тема LIBER Journées 2024 – «Довірене лідерство у складні часи». Участь у таких заходах, представлення на такому високому рівні досвіду НБУ ім. Ярослава Мудрого і українських бібліотек щодо подолання складних технологічних та суспільних викликів в умовах війни є важливими не лише для інтеграції бібліотечної спільноти, а й для того, щоб питання України залишалось у фокусі уваги світового співтовариства.

Фахівці НБУ ім. Ярослава Мудрого брали участь у найбільшому бібліотечному форумі німецькомовного світу BIBLIOCON (Гамбург, червень 2024 р.); у Литовсько-українському форумі «Роль бібліотек у зміцненні демократичного суспільства» (7–9 червня 2023 р.); у зустрічах з колегами зі США, які було організовано УБА спільно зі Школою інформації Університету Сан-Хосе (2022, 2023, 2024).

За даними SciVal, протягом 2022–2024 рр. суттєво зросла кількість наукових публікацій українських дослідників (Library and Information Science) у виданнях, які індексуються в Scopus. Наразі там представлено 604 автори з України.

Збагачується досвід організації публікацій статей іноземних колег в українських професійних виданнях. НБУ ім. Ярослава Мудрого запрошує бібліотекарів з інших країн висвітлювати актуальний та корисний для української бібліотечної спільноти досвід у журналі «Бібліотечна планета»⁶.

Однією з дієвих практик міжнародної співпраці є стажування бібліотекарів України у зарубіжних бібліотеках. Зокрема, представники НБУ ім. Ярослава Мудрого та інших українських бібліотек під час стажування в рамках проєкту Національної електронної бібліотеки України (координатор першого етапу проєкту – УБА) відвідали національні бібліотеки Польщі, Латвії, Німеччини, а також Британську бібліотеку і Національний архів Великої Британії (2023).

Активна співпраця на міжнародному рівні дає змогу бібліотеці долати виклики воєнного часу, зокрема, щодо збереження культурної спадщини, яка перебуває під постійною загрозою. Адже багато цінних матеріалів вже втрачено назавжди або пошкоджено внаслідок російської агресії.

З 2023 р. НБУ ім. Ярослава Мудрого є одним із основних учасників двох важливих міжнародних проєктів – створення Національної електронної бібліотеки України (далі НЕБУ) і «Мобільні станції для захисту та оцифрування бібліотечних фондів». Реалізація проєкту зі створення НЕБУ розпочалася за підтримки ЮНЕСКО, ІФЛА, під егідою Міністерства культури та стратегічних комунікацій (далі МКСК) України. На початках реалізації проєкту, який координувала УБА, активно вивчався український та зарубіжний досвід створення електронних бібліотек, розроблявся базовий пакет документів: модель, концепція, положення, регламент роботи НЕБУ, загальні технічні вимоги до компонентів системи, а також дорожня карта і бюджет проєкту до 2029 р. Для цього при МКСК України було створено тимчасову робочу групу, до складу якої ввійшли представники

⁵ Сербін О., Белева Й. Цивілізація повинна перемогти варварство. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого : вебсайт. URL: <https://nlu.org.ua/article.php?id=601>

⁶ Вінджамурі Д., Хабєрті Дж., Ретерфорд Дж. П'ять помилок під час оновлення бібліотеки і як їх уникнути. *Бібліотечна планета*. 2023. № 4. С. 21–25; Янавичене Д. Бібліотерапія: теорія і практика в литовських бібліотеках. *Бібліотечна планета*. 2024. № 1. С. 23–27.

Міністерства, УБА, Державної архівної служби України, національних, державних, університетських, публічних бібліотек, зокрема представники НБУ ім. Ярослава Мудрого, національних музеїв та архівів. У складі експертної групи фахівці НБУ ім. Ярослава Мудрого відвідали національні бібліотеки зарубіжних країн для вивчення досвіду та налагодження співпраці.

За сприяння Французького інституту в Україні, підтримки Посольства Франції в Україні та Міністерства культури Франції представник НБУ ім. Ярослава Мудрого мав можливість у 2024 р. протягом місяця стажуватись у Національній бібліотеці Франції. Його основним завданням було вивчення досвіду побудови та принципів функціонування цифрової бібліотеки Gallica, можливостей його використання для проєкту НЕБУ. Слід відзначити активну позицію НБУ ім. Ярослава Мудрого щодо реалізації проєкту зі створення НЕБУ, її прагнення об'єднати українську та міжнародну спільноту, віднайти і залучити необхідні ресурси. Адже очевидно, що оцифрування об'єктів документальної спадщини, їх збереження та надання в доступ користувачам через електронну бібліотеку має велике значення для майбутнього України.

Ще один важливий міжнародний проєкт зі збереження культурної спадщини, в якому наша бібліотека співпрацює з УБА і Національною бібліотекою Чеської Республіки, – «Мобільні станції для захисту та оцифрування бібліотечних фондів». Він був ініційований Національною бібліотекою Чеської Республіки, підтриманий Міністерством культури Чеської Республіки і Чеським комітетом Міжнародної ради музеїв (International Council of Museums, ICOM) та багатьма донорами. Проєктом передбачено створення та передача для користування українським бібліотекам двох мобільних станцій – Ковчег 1 і Ковчег 2. Ковчег 1 – мобільне робоче місце, обладнане інструментарієм для вжиття першочергових заходів щодо збереження, невідкладної консервації та дрібного ремонту документів, включно з необхідними витратними матеріалами, дрібним обладнанням та пристроями. Ковчег 2 – мобільне робоче місце для оцифрування бібліотечних фондів. У рамках проєкту фахівці Національної бібліотеки Чеської Республіки планують провести серію тренінгів для українських бібліотекарів із користування обладнанням та проведення невідкладних заходів щодо порятунку документів. НБУ ім. Ярослава Мудрого координуватиме роботу українських бібліотек з мобільними станціями та опікуватиметься навчанням бібліотекарів.

НБУ ім. Ярослава Мудрого також залучена до одного з проєктів з Програми співробітництва від Swedish Institute у партнерстві з Україною та Латвією на 2023–2027 рр., яка реалізується в рамках стратегії співпраці Швеції і України у сфері реконструкції та реформ на 2023–2027 рр.

Завдяки поглибленню міжнародної співпраці значну підтримку бібліотекам та бібліотекарям України надає УБА. Наприклад, вона налагодила взаємодію з Американською бібліотечною асоціацією, яка заснувала Фонд допомоги українським бібліотекам, орієнтований на фінансування проєктів з відновлення роботи українських бібліотек, що постраждали в результаті бойових дій чи дій окупаційних військ і адміністрацій (йдеться про проведення ремонтних робіт, придбання обладнання, поповнення книжкових фондів та інших ресурсів); підтримку бібліотекарів, які внаслідок бойових дій опинилися в складних життєвих обставинах; відновлення бібліотек після руйнування). Інший приклад – допомога зі встановлення вікон в обмінно-резервному фонді НБУ ім. Ярослава Мудрого із залученням ресурсів Німецько-Українського товариства у справах економіки та науки, Мережі захисту культурних цінностей України / Центру допомоги установам культурної спадщини України, УБА.

При подоланні викликів війни важливе місце посідають питання психоемоційної підтримки бібліотекарів та користувачів бібліотек. НБУ ім. Ярослава Мудрого, УБА надають інформаційну та експертну підтримку проєкту «Бібліотеки як простір психосоціальної підтримки», який реалізує Бюро ЮНЕСКО в Україні за фінансової підтримки Японії у співпраці з Міністерством культури та стратегічних комунікацій України, Координаційним центром з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України

в рамках Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?». До навчання у рамках цього пілотного проєкту вже залучені фахівці 32 бібліотек з Житомирської, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Одеської, Тернопільської областей.

У контексті розвитку медійної, цифрової та інформаційної грамотності вагому роль відіграють проєкти: «Розвиток спроможності бібліотек – хабів цифрової освіти», який з 2021 р. упроваджується УБА за підтримки Міністерства цифрової трансформації України; «Цифрові, інклюзивні, доступні: підтримка цифровізації державних послуг в Україні» (Проєкт підтримки Дія), який реалізується за фінансової підтримки Швеції. Один з хабів функціонує у НБУ ім. Ярослава Мудрого, його навчальні заходи користуються великим попитом користувачів. З 2024 р. наші фахівці почали долучатися до проведення тренінгів для координаторів хабів цифрової освіти.

Важливим напрямом діяльності є комунікація з міжнародними, зарубіжними професійними бібліотечними організаціями, інституціями, які працюють у сфері освіти та культури. НБУ ім. Ярослава Мудрого здійснює міжнародний книгообмін з Болгарією, Вірменією, Латвією, Македонією, Німеччиною, Польщею, Румунією, Сербією, Словаччиною, Словенією, Чехією, Угорщиною, Францією, США, Японією та ін. Протягом 2020–2024 рр. було отримано 2844 та передано зарубіжним колегам 1579 примірників книг, періодичних видань.

Фахівці бібліотеки формують спеціальну колекцію зарубіжної Україніки (джерела, створені за межами України про Україну, її історію, економіку, культуру від 80-х років XIX ст. до сьогодні). Станом на 1 вересня 2024 р. база даних колекції налічує 1864 видання.

Одним із значних здобутків НБУ ім. Ярослава Мудрого у 2024 р. стало набуття членства в Європейському бюро бібліотечних, інформаційних і документних асоціацій (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations, EBLIDA). Це незалежна організація. Вона об'єднує понад 120 членів – бібліотечних асоціацій та установ з 32 країн, які представляють 65 тисяч публічних бібліотек Європи. У бюлетені EBLIDA цього року була опублікована інформація про НБУ ім. Ярослава Мудрого⁷. Членство в EBLIDA сприятиме розширенню можливостей НБУ ім. Ярослава Мудрого на міжнародному рівні.

НБУ ім. Ярослава Мудрого продовжуватиме виконувати завдання щодо поширення української культури у світі, участі у проєктах, що сприяють поглибленню міжнародних зв'язків, промоції української культури і мови у світовому культурному просторі, активізації професійної взаємодії, отримання підтримки міжнародних партнерів у питаннях розвитку окремих напрямів бібліотечної діяльності. Бібліотека і надалі виконуватиме місію з протидії дезінформації, донесення до міжнародного співтовариства коректної та правдивої інформації про Україну.

Отже, важливими чинниками поглиблення міжнародної співпраці української бібліотечної спільноти загалом, і НБУ ім. Ярослава Мудрого зокрема, є: суб'єктна участь у міжнародних професійних організаціях; переклад та поширення на українську бібліотечну спільноту міжнародних програмних документів, рекомендацій тощо; активна робота у підрозділах та робочих групах міжнародних структур; розширення партнерства в спільних проєктах та обмін досвідом на рівні бібліотека – бібліотека; спільні із зарубіжними фахівцями дослідження та публікації; розширення участі в науково-практичних заходах; лідерство українських професійних громадських організацій, національних бібліотек у міжнародних професійних структурах. Нарощування вищезазначених зусиль сприятиме утвердженню бібліотечної спільноти України як повноправної представниці світової бібліотечної спільноти, дасть змогу відслідковувати глобальні тренди, розвиватися професійно, упроваджувати кращі практики та інновації, залучати додаткові ресурси для досягнення цілей українських бібліотек.

⁷Yaroslav the Wise National Library of Ukraine. EBLIDA Newsletter. 2024. No 7/9 (July/September). URL: <https://us9-campaign--archive-com.translate.googleusercontent.com/s/BLIDAnewsletter/2024%20No%207%2F9%20July%2FSeptember%20Newsletter%20EN%20Version%2020240709.pdf>